

KÓRKEM SHÍGARMALARDA NAQÍL-MAQALLARDÍN QOLLANÍLÍWÍ HÁM MÁNILIK ÓZGESHELIGI

Marina Durisbergenova

Kegeyli rayonu Mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriw bólimine qarashlı 22-sanlı ulıwma orta bilim beriw mektebiniń qarqalpaq tili hám ádebiyatı pán muǵallımı

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17703967>

Annotaciya: *Bul maqalada K.Sultanovtıń «Aqdarya» romanı tilindegi naqıl-maqallar analizlenedi. Naqıl-maqallar arqalı xalıqtıń turmıslıq, minez-qulqı, psixologiyalıq hám ádep-ikramlılıq qádiriyatları sáwlelendiriledi. Roman tilindegi naqıllar shıǵarmanıń obrazlılıǵın kúsheytip beredi hám xalıq danalıǵınıń kórinisi sıpatında qaraladı.*

Tayanış sózler: *Naqıl-maqal, frazeologizm, salt-dástúr, milliy-mádeniyat.*

Аннотация: *В статье рассматривается лингвистическая и культурная функция пословиц и поговорок, использованных в романе К. Султанова «Ақдарья». Через народные пословицы отражаются быт, психология, трудолюбие и духовные ценности каракалпакского народа. Пословицы усиливают образность художественного языка произведения и служат выражением национального менталитета и народной мудрости.*

Ключевые слова: *пословицы, фразеологизмы, обычаи и традиции, национальная культура.*

Annotation: *This article analyzes the linguistic and cultural functions of proverbs and sayings used in K. Sultanov's novel «Aqdarya.» The proverbs reflect the lifestyle, psychology, diligence, and moral values of the Karakalpak people. They enrich the figurative language of the novel and serve as expressions of national mentality and folk wisdom.*

Keywords: *proverbs, phraseologisms, customs and traditions, national culture.*

Qaraqalpaq tiliniń paremiologiyalıq fondında millettiń dárti menen turmıs keshirmeleri sáwlelenedi. Naqıl-maqallar xalıqtıń turmısı menen, tariyxı menen tıǵız baylanıslı hám naqıl-maqallarsız sol millettiń ózgesheligin, jasaw társin, úrip-ádetlerin, mádeniyatın tolıq súwretlep beriw múmkin emes.

Qaraqalpaq tilinde de naqıl-maqallar júdá kóp bolıp olar arqalı biz tálim-tarbiya hám úgit alıp otıramız. Naqıl-maqal hám frazeologizmlerdiń sıpatlı belgilerin hám aymashılıqların B.Yusupovaniń «Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqallarında frazeologizmler» maqalasında tómendegishe keltirilgen:

1) Frazeologiyalıq sóz dizbekleri bir mánige barabar bolıp keledi. Yaǵnıy sostavına kirgen jeke sózler óz mánisin joıtıp, ulıwma dizbek bir sóz mánisine barabar bolıp keledi. Naqıl-maqallarda sózler óziniń jeke mánisin saqlap keledi hám oniń mánisi sol sózlerdiń mánisine baylanıslı boladı. 2) Naqıllar kópshilik jaǵdaylarda tıyanaqlı bir oydi bildirip, gáp formasında keledi. 3) Naqıl-maqallar oylanıwdı talap etip, turmıstan alınadı. 4) Naqıl-maqallar kóbinese, násiyat mánisine iye boladı .[Б.Юсупова. 2016:65]

E.Berdimuratov naqıl-maqallardı frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń semantikalıq birigiwshiligi boyınsha bir túri sıpatında bahalap, onı frazeologiyalıq sózler dep esaplaydı [E.Бердимуратов. 1994:262-263].

Naqıl-maqallar usı ózgesheliklerine baylanıslı folklordıń kórkem sóz fondı, kórkem teksttiń tili sıpatında lingvistikanıń eń qunlı birligi sanaladı. Sebebi, naqıl-maqal tábiyatı xalqımızdın barlıq bolmısı menen tıǵız baylanısp atır, naqıl-maqal jasawdın principleri menen motivlik tiykarları milliy mentalitetke, aldınnan qalıplesken salt-dástúrge, dúnyaǵa kózqarasın hám t.b usıllar arqalı úyreniwge boladı.

K.Sultanovtıń «Aqdárya» romanı tilinde de naqıl-maqallar ónimli qollanıladı. Avtor tárepinen roman tiliniń obrazlılıǵın jaratıwda paydalanılǵan naqıl-maqallar da salmaqlı orın iyeleydi. Mısalı: «*Maldı tapqanǵa baqtır, otındı shapqanǵa jaqtır*» – dep ata-babalar biykarǵa aytpaǵan-aw! Usı eki jılqı jaqında arıqlıqtan kóteremi shıǵıp, qoraǵa súyenip zorǵa turatuǵın edi (112-bet).

Mısaldaǵı naqılда miynet súygishlik, talapshańlıq hám óz kúshine súyeniw ideyaları sáwlelendirilgen. Adam ózi islese, miynet etse, onıń turmısı mol, malı saw, úyi abadan boladı. Naqıl xalıqtıń áyyemgi «miynet – baxıt dáregi» degen danıshpanlıq kózqarasın bildiredi.

«*Jaqsı as jaman keselge em*» degen, shireli jemniń arqasında, mine, qır arqasınan qol tayadı! – jeldi ayırıp baratırǵan atlarǵa keń miyrimin tógedi (112-bet). Bul naqılда densawlıqtıń tiykarǵı deregi durıs awqatlanıw ekeni atap ótiledi. Sonday-aq, xalıqtıń tábiyǵıy azıq-awqatqa bolǵan qádiri sáwlelenedi. Ol salamat turmis ushin miynet etip tabılǵan azıqtı qádirlew kerek, degen tárbiyalıq hám nasıyxat pikirdi bildiredi.

«Qorqaqtı kop quwsań batır boladı» degendey sol kúni buringıday ayaq-qolı qaltıraytuǵın hawlıqpa keselden sawalǵan ol, priëm basına mardıyp bardı (183-bet).

Bul mısalda xalıqtıń turmıslıq tájiriybesi hám psixologiyalıq baqlawı jámlengen. Xalıq bılay degen: insan qorqıwdı jeńiw arqalı mártlik tabadı. Eger qorqaqlıqtı basıp ótse, ol batırǵa (qaharmanǵa) aylanadı. Naqıldıń mánisi kóp sınaq, qorqınısh yamasa qáwipke dus kelgen adam áste-aqırın mártlikke úyrenedi, yaǵnıy adam sınaqtan ótken sayın kúshli, márt bolıp baradı.

Demek naqıl-maqallar xalıq tiliniń áyyemgi hám bahalı baylıǵı esaplanadı. Olar millettıń tariyxıy, sociallıq hám mádeniy turmısın hám de ádep-ikramlılıq qádiriyatların sáwlelendiredi. Qaraqalpaq tilindegi naqıl-maqallar xalıqtıń miynet súygishlik, sabırlılıq hám mártlik sıyaqlı pazıyletlerin sáwlelendiredi. K.Sultanovtıń «Aqdárya» romanında qollanıılǵan naqıl-maqallar shıǵarma tiliniń obrazlılıǵın kúsheytip, xalıq danalıǵı hám milliy mentaliteti sáwlelendiredi. Sonlıqtan, naqıl-maqallar kórkem teksttiń mazmunlıq hám estetikalıq tiykarın bekkemlewshi áhmiyetli til birlikleri bolıp esaplanadı.

QARAQALPAQ TIL BILIMINIŇ AKTUAL MÁSELELERI

RESPUBLIKALÍQ ILIMIY-TEORIYALÍQ KONFERENCIYA

Ádebiyatlar:

1. Юсупова.Б.Т. Қарақалпақ тилинен айырым изертлеўлер.Ташкент-2016.
2. Бердимуратов Е. Хэзирги заман каракалпак тилани лексикологиясы. «Каракалпақстан». Нөкис 1968, 262-263-бетлер.
3. Ж.Ешбаев. Қарақалпақ тилиниң қысқаша фразеологиялық сөзлиги. Нөкис, Карақалпақстан.1985.
4. К. Султанов. Акдэрья (роман). Нокис, «Билим», 2018. 280 бет.